

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ**

**ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ ЯК СПРОТИВ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ В
ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ**

Кваліфікаційна робота (проєкт)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала:

здобувачка ІV курсу 07-441 групи
Спеціальності 014 Середня освіта
Спеціалізація 014.03 Історія
Освітньо-професійної програми
Середня освіта (історія)
Біличук Леся Андріївна

Керівниця

кандидатка історичних наук,
доцентка Кузовова Н.М.

Рецензентка

кандидатка історичних наук,
доцентка Безлуцька О.В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	5
РОЗДІЛ 2. СЕЛЯНСЬКО-ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ ...	11
2.1. Селянські повстанські рухи як досвід спротиву радянській владі	11
2.2. Повстанські рухи періоду колективізації	18
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ ПОВСТАНСЬКИХ РУХІВ ЯК СПРОТИВУ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ	21
ВИСНОВКИ.....	24
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	26
ДОДАТКИ	31
ДОДАТОК А	31

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку суспільного життя в Україні характеризується значним інтересом співвітчизників до її історії. Такий інтерес зумовлений тим, що кожна свідома людина намагається більш об'єктивно осмислити минуле і, по можливості, передбачити майбутнє. Звернення до минулого дозволяє визначити правильні життєві орієнтири та ефективні методи вирішення нагальних проблем. Пізнання минулого, розкриття й осмислення «білих плям» в українській історії відбувається одночасно з новим розумінням місця, ролі та завдань історичної науки в суспільстві, висвітленням його сучасних проблем.

Однією з таких проблем, яка викликає особливий інтерес як у науковому середовищі, так і в практичному сенсі, є повстансько-селянський рух в період колективізації.

Повстанський рух селянства як спротив колективізації вписав своєрідну сторінку в історію нашої Батьківщини. Воно увібрало основні протиріччя, характерні для такого складного суспільного явища, як національно-визвольна боротьба 1917-1921 років і стали продовженням боротьби з комуністичним режимом в 1920-30 рр. Недостатнє знання цього питання змушує віднести повстанський рух селянства до так званих «білих плям» в історії України.

Дослідження даної теми набуває особливої актуальності в наш час, коли формується нове бачення шкільної історичної освіти при вивченні теми Голодомору-геноциду 1932-1933 років, як історії не лише невимовних страждань, котрих зазнав український народ, але й шаленого спротиву, боротьби та взаємодопомоги, що дозволили встояти, вижити та відродитись.

Метою даної роботи є спроба охарактеризувати основні селянські повстанські рухи в період колективізації.

На підставі зазначеної мети було визначено такі **завдання роботи**:

- здійснити короткий огляд історіографії селянського повстанського руху 1920-1930-х рр.;

- охарактеризувати джерела з історії селянського повстанського руху;
- проаналізувати передумови історичні передумови селянських рухів періоду колективізації, що сягають своїми витокami періоду української революції 1917-1921 рр.

- охарактеризувати повстанські рухи періоду колективізації;
- проаналізувати особливості вивчення повстанських рухів як спротиву колективізації в шкільному курсі історії;

Об'єктом дослідження даної роботи є політика колективізації, що була запроваджена сталінським урядом в УСРР та її вплив на українське суспільство, що вилився в рух спротиву, та методи викладання цієї теми на уроках історії.

Предметом дослідження є повстанський рух як спротив колективізації на Херсонщині в шкільному курсі історії.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1920-1930-ті роки, який включає час зародження модерних селянських повстанських рухів антирадянського спрямування та власне період селянських повстань, спрямованих на спротив колективізації.

Структура дипломної роботи складається із вступу, трьох розділів, висновку, списку використаної літератури, додатків.

РОЗДІЛ І

ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДжЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Передумови зародження повстанського руху на селі, що було спрямоване проти радянської влади висвітлені в роботах В. Щербатюка «Селянський повстанський рух в Україні 1917 – 1921 рр.: українська історіографія», в якій дослідник об'єктивно та всебічно дослідив процес нагромадження знань про український селянський повстанський рух 1917 – 1921 рр. в різні історіографічні періоди, починаючи з 1918 р. і до сьогодення. Насамперед, розглядаються особливості аналізу селянського повстанського руху в науково-пропагандистській літературі 1918 – середини 1920-х років [49]. Автор аналізує висвітлення селянського повстанського руху в наукових та науково-популярних працях другої половини 1920-х – початку 1990-х років, виділяє окремо радянську історіографію селянського повстанського руху та оцінки селянського повстанського руху у працях істориків діаспори. Щодо радянського періоду, то автор переконливо стверджує, що цей період об'єднаний єдиною панівною в той час марксистсько-ленінською методологією, а певні зрушення в суспільно-політичній сфері не змінювали концептуальних підходів радянських істориків до висвітлення селянського повстанського руху. В. Щербатюк також досліджує сучасну історіографію проблеми. Дослідник звертає увагу науковців на те, що навіть в сучасній вітчизняній історіографії ще не до кінця подолані стереотипи в оцінках селянського повстанського руху та його очільників [20].

Предметом дослідження Б. Щербатюка стала також проблематика висвітлення українського селянського повстання 1917-1921 рр. із документів, зібраних у радянський час. Автори аналізують колекції архівних документів радянської доби, журнальні джерела, спогади та наукові звіти, щоб продемонструвати свою ідеологічну прихильність та викривлення у висвітленні подій на основі конкретних історичних фактів. Він також звернув

увагу на те, що відбір документів для колекції здійснювався на основі партійних принципів, під впливом яких велика частка подій висвітлювалася однобоко в документальному варіанті. Проте, незважаючи на неправдиві твердження антології, сучасні фахівці все ж таки виходять із засад сучасного дослідження, використовують дослідницькі методи та інтелектуальні засоби, виокремлюють факти, цінні для розуміння селянського повстанського руху [50, с. 52-96].

Панораму селянсько-повстанського руху, що розгорнувся у 1919 р. в Україні, та його особливостей на Правобережжі досліджено в колективній монографії «У поході за волею».

На основі вивчення та аналізу документальних матеріалів автори переконливо спростовують поширену в радянській історіографії думку про бандитський характер селянських виступів, про їхню локальність і малочисельність, про високий відсоток куркульського елемента у цих формуваннях. Автори аргументовано стверджують, що селянський повстанський рух був широкомасштабною боротьбою, в якій активну участь брали всі прошарки українського селянства, які мріяли про можливість бути господарем на своїй землі. Разом з тим дослідники акцентують увагу, що не менш помилково було б ідеалізувати цей рух, не бачити його негативних проявів, також вони дають визначення «отаманії», що виникла внаслідок відсутності єдиного координаційного центру повстанської боротьби, «нехтування необхідністю підтримування зв'язків з найближчими осередками повстанського руху, честолюбність керівників загонів, традиційна селянська містечковість тощо» [41].

Особливості селянського повстанського антикомуністичного руху на Лівобережній Україні 1919 – 1921 рр. з'ясував П. Ісаков, який дав загальну характеристику руху, проаналізував програмні документи селянських повстанських загонів, що діяли на Лівобережній Україні в 1919 – 1921 рр., систематизував дані щодо географії поширення, динаміки кількісних змін, ідеології повстанців [24]. На основі аналізу значного масиву інформації

дослідник стверджує, що причинами, які привели до появи руху, була політика «воєнного комунізму» з одного боку, а з іншого – найбільша відповідність повстанської форми опору організаційним можливостям селянського середовища. Історіографію регіональних досліджень селянського повстанського руху доповнює праця О. Андрощука «Селянський рух на Поділлі в 1917 – квітні 1918 рр.» [2].

У післявоєнних працях збільшилася кількість використаних джерел. Проте перебільшення керівної ролі Комуністичної партії (більшовиків), замовчування діяльності інших партій і навіть просте перекручування фактів знецінили більшість видань. Головну роль, безумовно, відіграв культ особи Й. Сталіна та атмосфера того часу, яка не пропускала інший матеріал. Зважаючи на вказані труднощі, можна лише звернути увагу на праці М. Супруненка [42] та А. Лихолата [34], які більш повно описують розвиток масового повстанського руху селянства. Однак вони не позбавлені упередженого підходу авторів до проблеми.

Після смерті Й. Сталіна політична атмосфера пом'якшилася і створилися кращі умови для розголосу проблеми національно-повстанського руху. У вітчизняних творах надто мало уваги приділялося повстанському руху, його показували однобічно, спираючись на застарілі, часто неправдиві факти [19]. Двадцятишеститомна «Історія міст і сіл Української РСР» [17] містила краєзнавчі та доступні історикам джерельні матеріали. Це був найкращий на той час твір з багатим фактичним матеріалом. Незважаючи на те, що видання застаріле та потребує суттєвих доопрацювань і доповнень, загалом воно є однією з основних фактографічних баз з багатьох проблем української історії, і національно-повстанського руху зокрема. Значною політичною подією став вихід у світ восьмитомної «Історії Української РСР», у якій окремий том був присвячений громадянській війні та селянському партизанському руху. Певне значення мав енциклопедичний довідник «Великий Жовтень і громадянська війна на Україні» [18]. Однак і цим виданням властива ідеологічна звуженість і суб'єктивізм.

В українській історіографії не спадає інтерес до питань вітчизняної історії періоду національної революції, і зокрема до ролі селянства в цих подіях. У сучасних наукових працях розглядаються як загальні проблеми, так і окремі їх аспекти. Слід зазначити, що ці дослідження передусім характеризуються професійною відповідальністю. Автори намагаються не лише вразити читача новими, сенсаційними фактами, а й ґрунтовно проаналізувати їх крізь призму сучасних політичних, економічних та соціокультурних умов.

У спеціальних працях помітна тенденція до переосмислення історії на основі об'єктивізму та історизму. Велику допомогу в цій справі надає сучасна періодика. Серія статей В. Ульянича [45] розкриває невідомі сторінки повстанського селянського руху та їхньої національної боротьби. У своїй праці В. Ластовський [35] показує новий погляд на повстанський рух, зокрема на його «зелену» тенденцію, а В. Ткаченко [44] намагається всебічно розглянути отаманщину.

Останнім часом вийшли друком монографії та збірники наукових праць, засновані на нових підходах. Так, В. Верстюк [6] та В. Волковинський [9] розглядають анархічний рух і махновщину. С. Кульчицький [32] висловлює думку, що політика «воєнного комунізму» була причиною антибільшовицьких повстань, а О. Реєнт [40] досліджує динаміку суспільних процесів в Україні в 1917–1920 рр. Повстанський рух 1920-х років. наголошується в багатьох працях О. Ганжі [10]. Зокрема це стосується розкриття теми «політичного бандитизму».

Однією з найвідоміших колективних монографій останнього часу стала праця співробітників Інституту історії України НАН України «Політичний терор і тероризм в Україні» [38]. Він звертає увагу на проблему державного терору як методу експропріації селян-власників. Серед праць, пов'язаних із повстанською боротьбою, слід виділити монографії Я. Котляра [31], М. Шитюка, Є. Горбурова [12] та статті В. Шкварця [48], С. Бохана [5], які: використовуючи невідомий раніше фактичний матеріал, дозволяють

зрозуміти значення селянського чинника в історії Півдня України.32-75

За роки незалежності було опубліковано низку праць істориків та політологів, у яких питання міжнародних відносин аналізуються під кутом зору нового бачення [22]. Серед них праці вчених Інституту історії України та Інституту національних відносин і політичних наук НАН України [33]. На основі невідомих раніше архівних документів вони представляють становище німців, євреїв, поляків, болгар і татар в умовах нової економічної політики та під час формування тоталітарної системи [11].

На відмінну від періоду зародження та становлення повстанських рухів в період української революції і становлення радянської влади, селянські рухи в період колективізації практично не висвітлювались в радянській літературі. Адже в цей період радянська влада вважалась уже встановленою, тому будь-які вияви непокори характеризувались в радянських джерелах як «бандитизм», «куркульський заколот», «волинки» тощо, й інформація про них подавалась дуже специфічно. Радянські газети писали про такі повстання як поодинокі вияви спротиву радянській владі, а масовість фіксувалась в основному в таємних документах ДПУ.

Проте за межами України зберігалась та досліджувалась не лише заборонена радянською владою історія Голодомору 1932-1933 років, але й спротиву йому з боку українського селянства. Наприклад дослідження Граціозі А. «Колективізація, платні повстання та урядові політики» (1994) [14, с. 437-632], Лінн В. «Селянський повстанець за Сталіна: Колективізація і культура селянського опору» (Нью-Йорк, 1996) [22] та інші.

З публікацією нових архівних джерел, зокрема збірника «Колективізація і голод на Україні: 1929–1933» (1992 р.), «Павлоградське повстання 1930 р.» (2009 р.) ця тема стала активно розроблятися вітчизняною історіографією. У 1997 році вийшла друком книга Васильєва В. та Лінн В. «Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.)» [5], 2003 р. – стаття Кульчицького С. «Опір селянства суцільній колективізації» [28, с. 366-384].

До вивчення проблематики селянських повстань звертались Р.Подкур [39, с. 90-102], А.Зінченко [34], О.Мовчан [36, с. 538-561] тощо. Окремо слід виділити роботи, що розглядають селянські повстання через призму репресій сталінського режиму, оскільки вони відображені в основному в архівних матеріалах ОДПУ (Р. Подкур) [39, с. 90-102].

Таким чином, проблематика селянського повстанського руху в радянській та сучасній українській історіографії висвітлена недостатньо та потребує подальшого вивчення.

РОЗДІЛ II

СЕЛЯНСЬКО-ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ

2.1. Селянські повстанські рухи як досвід спротиву радянській владі

Повстанські рухи були радикальною формою спротиву радянській владі. Перемога радянської влади на початку 1920-х років була не остаточною, її політика викликала невдоволення серед широких верств населення, що виливались в організовані збройні повстання. В цей період особливої активності набув повстанський отаманський рух, що зародився в 1919 році. Таким було повстання під проводом отамана Н. Григор'єва у 1919 р. стало переломним моментом у військово-політичній ситуації в Україні. Це призвело до серйозної військово-політичної кризи більшовицького режиму, позбавило його можливості активно наступати на зовнішньому фронті, завершило збройне придушення селянського опору політиці воєнного комунізму.

Відомо, що наприкінці січня 1919 р. Н. Григор'єв і Н. Махно, найбільші повстанські лідери Південної України, уклали угоду з більшовиками і приєднали їхні війська до Червоної Армії. У цей період народні гасла, проголошені більшовиками, забезпечили їм необхідну підтримку українських селян, які домагалися справедливої земельної реформи, виступали проти дорожнього руху, встановлення порядку в країні. Більшовики досягли успіху навіть тоді, коли не мали більшості. Так, на 1-му з'їзді Рад Єлизаветградського повіту 21 лютого 1919 року, де більшість мали ліві есери, більшовицька постанова на поточний момент була схвалена і обрана родоначальником 4 (з 5) більшовиків.

Проте незабаром стала проявлятися розбіжність ідеологічних засад політики КП(б)У та прагнень селянства. Ситуацію погіршувало ігнорування, а часто й відверте знущання над національними почуттями селян. На думку Г. Раковського, висловлену на засіданні Київської ради робітничих депутатів 13 лютого 1919 р., «декретизація української мови як державної є реакційний,

марний захід», бо «селянство вважає себе російським». Відбулося публічне знищення портретів Т.Г. Шевченка мовне питання було проігноровано – «говорили, що це національне питання придумали Петлюра і різні буржуазні інтелігенти типу Шелухіна», – згадував член УПСР Петренко [15].

Вже наприкінці січня – лютому 1919 р. на територіях формування державного апарату зростала політична напруга, більшовики поступово втрачали свої позиції на селі, посилювався вплив есерів і «сільських вчителів-самостійників».

Зростання невдоволення населення України запровадженням політики воєнного комунізму вплинуло і на становище в армії. Дуже популярний серед населення Н. Григор'єв доповідав командуючому Українським фронтом В. Антонову-Овсєнку про зміну настроїв в армії, викликану радянською політикою на селі, *«скаржиться і обґрунтовує повідомленнями про його командирів, часто схвалюваних комісарами, зловживання органів ЧК, продармейців і т. д. Що особливо дратує населення, за його словами, це знущання над приїжджими, «кацапами» і «малюками». Радянської влади на місцях немає. Виконком, який обирав районний з'їзд Херсонської області, справді замінений приїжджими з центру. Замість того, щоб агітувати на підтримку голодної півночі, продармівці намагаються відібрати хліб, але їм відбивається вдесятеро більше селян. З іншого боку, представники земельної влади ведуть безпорадну агітацію за незрозумілу комуно»* [3].

Наприкінці квітня - початку травня, коли після окупації Одеси частини Н. Григор'єва були виведені для переформування в рідні райони, військові розгорнули збройну боротьбу з місцевою владою.

У квітні 1919 р. радянське командування все більшого значення надавало реорганізації діючих військ і висувалося гасло боротьби з «партизанством». На початку травня була спланована і практично підготовлена операція з передачі командування 6-ї дивізії під командуванням Н. Григор'єва [16].

Ця звістка свідчила про глибину і гостроту антирадянських настроїв в

армії. *«Серед червоноармійців ходять наполегливі чутки, що ініціатором виступу є не Григор'єв, а самі селянські маси, невдоволені надзвичайними комісіями і комісарами - «євреї», - говорилося в одному з численних звітів Раднаркому [46].*

Дослідники зазначають, що діяльність Н. Григор'єва є чи не єдиним прикладом успішного розвитку отаманського руху. Його Універсал містив чітку і послідовну програму розбудови незалежної демократичної української держави. Отаман шукав згоди з Н. Махном, Зеленим, розробляв плани всеукраїнського визвольного повстання. [10]. В «Універсалі», підписаному отаманом Н. Григор'євим та його соратниками, чітко викладено принципи виявлення національного і соціального поневолення: *«Селяни і робітники! Дев'яносто два відсотки вас в Україні. І хто тобою керує: ті, що мочать людською кров'ю. українці! Бери владу в свої руки!»* В основі «Універсалу» — гостра критика нав'язаної Україні політики «воєнного комунізму»: *«політичні спекулянти обманули вас... замість землі й волі нав'язують комунізм, надзвичайний стан і комісарів московською ненажерливістю і країна, де Христа розіп'яли, працюєш день і ніч, блищиш кефаллю, ходиш на ходулях, у ватних штанях, п'єш замість чаю гарячу воду без цукру; і ті, хто обіцяє вам світле майбутнє, вимагає вас, бореться з вами, бере ваш хліб зі зброєю в руках, командує вашою худобою і нахабно заявляє, що все це робить для блага народу... Брехня, брехня і неправда».* Універсал закликає до негайного впровадження політичних реформ, які мають запобігти поверненню антинародної диктатури. *«Нехай не буде диктатури ні особи, ні партії... Геть політичних спекулянтів! Геть насильство справа! Геть насильство зліва. Просимо уряд авантюриста Раковського і призначених ним осіб залишити нас і не насилувати волі народу. Всеукраїнський з'їзд дасть нам уряд, якому ми будемо коритися і вірно виконувати його волю. Громадянам пропонувалося негайно обрати сільські, волинські, повітові та губернаторські ради з вільною участю представників усіх партій, «що стоять на радянській землі».* На виборах має діяти система квот національного представництва. Беззастережно

визнавався принцип демократичних свобод: *«Хай живе воля слова, друку, совісті, зборів, профспілок, страйків, праці і професій, недоторканості особи, думки, місця проживання, віри і віри!»* [26].

У наказі Н.Григор'єва від 20 травня населення і партизани, які повстали проти окупації комуністів, проголошували мету створеної ним повстанської армії – «боротьбу з надмитницею, комісарством і комунізмом». Селян і робітників закликали до боротьби з комунами. «Комуна — це нове кріпацтво». Підкреслювалося значення положень Універсалу: *«всі сільські волосні, повітові та губернські управи мають бути переобрані на підставі універсалу і негайно приступити до виконання своїх обов'язків»*. Усіх, хто агітував проти Універсалу, наказували розстрілювати на місці» [47].

Нерідко визвольні настрої селянства вироджувалися в антиєврейський погромницький рух, зокрема отаман Григор'єв сумновідомий своїм антиєврейським погромом в Єлисаветграді (нині Кропивницький).

На початку осені 1919 р. більша частина території України опинилася під владою генерала А. Денікіна. Найважливішу роль у розгромі тилу Денікіна відіграв загін Н. Махна. Завдяки певному революційному досвіду, набутому в 1906-1908 рр., популярності та статусу політв'язня, Махно в серпні 1917 р. був обраний головою Гуляй-Польської ради селянських депутатів [25].

У ході санкціонованої А. Керенським боротьби з корніловщиною Н. Махно створив у Гуляй-Полі Комітет порятунку революції, організувавши бойову дружину з членів анархічної організації — Чорної гвардії. А в липні 1918 р., організувавши бойовий загін, розпочав повстання проти австро-німецької окупації та уряду гетьмана П. Скоропадського.

Перший серйозний бій махновський загін дав 30 вересня 1918 року в селі Дібровка (Велика Михайлівка). Об'єднавшись із невеликим загоном Ф. Щуса, Н. Махно групою з двох десятків бійців зумів розбити переважаючі сили австро-угорців. Авторитет нового загону в краї зростав, а сам Нестор Іванович отримав почесне звання батька. Незабаром під його командування перейшли

загони Петренка-Платонова (район Гришино) і Куриленка (район Бердянської).

На початковому етапі становлення Директорії УНР Н. Махно насторожено ставився до її лідерів, але вже 26 грудня 1918 р. під час Селянського з'їзду Катеринославської губернії закликав до організованої боротьби проти Директорії, тим самим чітко окресливши свої симпатії до сторони.

Враховуючи наявність значних сил у Махна, його участь у боротьбі з гетьманською владою, комісар Головного штабу С. Петлюри в Катеринославі отаман Горобець розпочав переговори з представниками об'єднаного махновського штабу Чубенка, Гор'єва, Херсона. і Миргорода про спільні бойові дії. [17].

На підставі угоди, підписаної 15 грудня 1918 року, Горобець постачав загони Махна зброю, боєприпаси та продовольство, а махновці сприяли мобілізації в армію УНР на Гуляйпільщині. Але цей «союз» був лише військовою хитрістю Махна: отримавши від отамана Горобця вагон патронів, півмашини рушниць, бомби та вибухівку, махновці виступили проти військ Директорії [25].

На початку грудня 1918 р. до Н. Махна прибули представники Військово-революційної ради Катеринославщини Г. Колос та І. Максименко, які погодилися на його спільні бойові дії проти військ УНР і білогвардійців. Махно пообіцяв підкорятися Раді губернаторів у справі та направив свого представника Шевченка-Марченка до штабу РВК і передав 150 багнетів загону Г. Шинера (нині) переходить у наступ. Красноальміськ). Уже в грудні махновсько-більшовицькі війська зайняли лінію Керменчик — Гуляйполе — Роди — Цареконстантинівка.

27 грудня 1918 р. під керівництвом Н. Махна розпочалася операція по захопленню Катеринослава. Після успішного наступу махновсько-більшовицькій армії вдалося деякий час утриматися в Катеринославі, але 1

січня 1919 р. махновці були змушені залишити місто і відступити на станцію Нижньодніпровськ[8].

3-4 січня 1919 року на станції Пологи відбулися збори делегатів від загонів, які прийняли рішення про створення свого вищого військового органу – оперативного штабу. Він мав об'єднати загони в полки, додати їм тилову базу, сформувати нові частини, розподілити запаси зброї та керувати військовими діями махновців проти військ Директорії та білогвардійців. Загони, що не підпорядковувалися штабу, підлягали роззброєнню, а їх старшини — загальному повстанському суду.

У наказі по штабу від 4 січня говорилося про реорганізацію махновських загонів у 5 полків загальною чисельністю 6200 чоловік. 50% з них були озброєні лише обрізами та мисливськими рушницями, саморобними щуками, вилами та палицями. Відповідно до наказу полки отримали назву «батьки Махна», всі вони мали порядкові номери. Командирам полків доручалося створити штаби, реорганізувати загони в батальйони, залишивши їх територіальні назви, переобрати командирів, а тих, хто втратив посаду, направити на роботу в штаб Махна.

В основі реорганізації махновських формувань чітко простежується штатний розклад Червоної Армії, прийнятий у березні 1918 р. наказом Вищої Військової Ради Радянської Росії за № 220. За ним основною тактичною одиницею була наступальна дивізія у складі 2-3 бригад, кожна з яких складалася з полків. Основною господарською одиницею є полк, що складається з 3 батальйонів, по 3 роти в кожному, загальною кількістю 1200 багнетів[30].

5 серпня Махно видав указ про створення Української революційної повстанської армії (махновців). Вже в серпні-вересні денікінці відчували силу цього військового формування. Штаб генерала Шиллінга, командуючого новоросійськими військами, отримав наказ виконати наказ наступати на захід і північний захід, і він доповідав у штаб Денікіна: *«Тому сили Махна слід розглядати як серйозного противника без тилу, добре озброєні, значно*

переважаючи нас і абсолютно нечутливі до наших обходів (...) Перед виконанням наказу необхідно рішуче покінчити з групою Махна під Новою Українкою. Цього можна досягти, якщо не тільки відпустити всі наші війська. у бій, і достатня кількість військ Другої армії вступає в бій, щоб це відбулося».

Біля села 27.09.1919 р. У Перегонці відбулася вирішальна битва між денікінцями та махновцями. Останні щойно підписали союзницьку угоду з армією УНР, від якої брали амуніцію. З усіх поразок Денікіна на українському Правобережжі восени 1919 р. ця була найруйнівнішою. Вони втратили близько 18 тисяч солдатів. Махновці розгромили Сімферопольський, 2-й Феодосійський, Керченсько-Єнікальський, 51-й Литовський та інші білогвардійські полки[17].

Активно діяли махновці і в інших сферах. Азовська армія під командуванням Водовіченка оволоділа Великим Токмаком і 8 жовтня підійшла до Бердянська, де знаходилися склади боєприпасів Денікіна. Після п'ятигодинного бою повстанці взяли місто під контроль. 14 жовтня Вдовиченко захопив Маріуполь і попрямував до Таганрога, де розташовувався Денікін.

Загальноселянського характеру махновського руху, розмаху, який він набув за кілька тижнів, не могли заперечити ні білогвардійці, ні більшовики, що залишилися в підпіллі [6].

Тільки голод 1921-1923 рр. та каральні акції ВЧК змусили повстанців зупинити масові виступи, й отаманський рух пішов на спад.

2.2. Повстанські рухи періоду колективізації

Політика колективізації та розкуркулення суттєво змінила традиційний устрій життя українського селянства. Якщо на початку 1920-х років селяни виступали проти продрозкладки, то тепер вони зіткнулись зі значно більшою загрозою для свого існування. З одного боку це була політика так званого «культурного імперіалізму», коли радянська влада намагалась різними способами, зокрема силовими наблизити селянина до того образу «трудящого», що існував в ленінсько-марксистській ідеології: позбавити його національних, етнічних рис, зробити гвинтиком соціалістичного виробництва, а в разі спротиву – знищити непокірних за допомогою улаштування штучного голоду. На ці намагання селянство відповідало повстаннями, що не припинялись на протязі 1920-х років, але набули особливої інтенсивності під час проведення колективізації. Так, за підрахунками В. Васильєва «в СРСР протягом 1929 р. у 1307 масових виступах (в основному проти хлібозаготівель) брали участь 244 тис. селян. В 1930 р. проти насильницької колективізації та створення колгоспів виступили 2468 тис. селян. Загальна чисельність масових виступів у цьому році склала 13754» [5, с. 54-67].

Після того як було покінчено з отаманським рухом структура органів ВЧК-ДПУ зазнала реорганізації: від тимчасової комісії до постійного наркомату, який мав всеохоплюючі повноваження, широку мережу інформаторів та погрозами вимагав співпраці від населення. На момент проведення колективізації, як зазначає Р.Подкур «протягом попередніх років чекістські органи практично обеззброїли селян, вилучили в більшості навіть мисливську зброю» [39, с. 90-102]. Проте життя селян було настільки нестерпне, що вони відважувались на опір, озброєнні сільськогосподарським реманентом: сокирами, косами, вилами, сподіваючись захопити зброю в бою, як наприклад під час селянського повстання в Шепетівці 1930 р. [39, с. 90-102]

Для ефективної боротьби з селянськими повстаннями за окремими відділами ДПУ закріплювались райони, куди вони мали прибути в разі повстання. «Деякі частини особливого призначення та прикордонні маневрові (оперативні) групи протягом лютого 1930 р. навіть проводили спеціальні

навчання. Так, керівництво та оперативний склад Могилів-Подільського прикордонного загону ГПУ провело гру на картах по придушенню “повстання” в с. Хоньківці. Згодом, за участі навчального батальйону та маневреної групи, здійснили повномасштабне навчання по ліквідації “повстання” в містечку Озаринці. “Повстанців” імітували навчальний кавалерійський взвод та місцевий партійно-комсомольський актив» [39, с. 90-102].

Не зважаючи на те, що селянські повстання були потужними, для їх придушення не використовувалась армія, оскільки влада боялась, що військовослужбовці, переважно селянського походження, перейдуть на сторону повстанців із зброєю в руках.

Наслідками повстань навесні 1930 р. стало, за словами В.Васильєва, те, що «В цілому ряді прикордонних районів радянська влада впродовж кількох днів фактично не існувала. У 4-х округах: Шепетівському, Волинському, Бердичівському, Коростенському не працювало 282 сільради» [5, с. 54-67].

Основними формами селянського опору були теракти: вбивства, замах на вбивство, підпали та інше нищення державного майна. За підрахунками В.Васильєва у 1930 р. нараховувалось «вбивств — 176, поранень — 204, замахів на вбивство — 309, побиттів — 195, підпалів — 1884, інших видів майнового терору — 11». Також селяни писали та розповсюджували листівки, переважно антирадянського характеру [5, с. 54-67].

Зважаючи на масовість повстань, Й.Сталіну довелось 2 березня 1930 р. в газеті «Правда» опублікувати статтю «Головокружіння від успіхів», в якій він засуджував «перегиби» в проведенні колективізації [43, с. 1]. Проте це був популістський хід, покликаний заспокоїти повстанців. Насправді, радянський уряд не збирався зупиняти колективізацію, лише готувався до нового наступу на селянство.

До повсталих селян застосовувалось силове придушення повстань, а в якості покарання – розстріли та ув’язнення. Але найбільшого поширення набули висилка селян-куркулів за межі України. Достеменно невідомо,

скільки селян було вислано за межі України протягом періоду, що досліджується, але за півроку 1931 р. планувалось вислати від 200 до 300 тисяч сімей [23].

На думку Васильєва такий тиск на селянство під час найбільших активних років повстань на зламі 1920-1930-х рр. призвів до змін форм опору пізніше: «Селянство повернулось до вироблених ще у часи передреволюційної Російської імперії форм соціальної “мімікрії”: нелегального продажу землі, фіктивного розподілу власності між родичами, фіктивного усиновлення, надання хабарів місцевим чиновникам». Ті, хто вступив в колгоспи також намагались застосовувати непрямий опір: усіляко ухилялись від робіт, займались власними ділянками, ігноруючи колективну роботу, «навіть варили самогон» [6, с. 140-150].

Щоб остаточно зламати селянський спротив й заодне навести лад у містах радянський уряд зрештою вдався до улаштування штучного голоду – Голодомору 1932-1933 років. Подібно до того, як голод 1921-1923 рр. поставив крапку в отаманському русі, Голодомор виснажив здатність селян до спротиву, проте не зупинив його. Селяни застосовували нові форми спротиву, так в 1932 році 41200 селянських господарств в Україні вийшли з колгоспів. Основними формами спротиву стали напади на заготпункти. Несподіваною допомогою в спротиві хлібозаготівлям та порятунком від голодної смерті стало співробітництво з головами колгоспів, що під тиском громадськості роздавали хліб, зароблений на трудодні.

Голодомор 1932-1933 років ослабив спротив українців, але не зламав його остаточно. Пам'ять про Голодомор живить сьогоднішні покоління прикладом стійкості, здатності до взаємодопомоги.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ ПОВСТАНСЬКИХ РУХІВ ЯК СПРОТИВУ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

Відповідно до затверджених Міністерством освіти і науки України (далі – МОН) навчальних програм з історії, тема повстанських рухів як спротиву колективізації вивчається в 10 класі [37]. Основною метою навчання історії України і світу ХХ – ХХ ст. є її вивчення з позицій «цінності життя людини, досвіду українського державотворення, утвердження єдності й соборності Українського народу, значення європейських культурних і правових традицій для суспільних процесів в Україні, зміцнення національних інтересів і суверенітету, цілісності та непорушності кордонів Української держави в контексті світового історичного процесу; розвиток історичного, критичного та творчого мислення, здатності розуміти загальний хід історичного процесу, проблеми, що стоять перед країною та світом тощо» [37].

На нашу думку, розкриття питання повстанських рухів як спротиву колективізації в контексті теми «Встановлення й утвердження комуністичного тоталітарного режиму в Україні» [37] допоможе учням досягти програмних результатів навчання, зокрема розуміння таких складних та наукомістких понять як «природа комуністичного тоталітарного режиму». Зокрема, на прикладі вивчення зміни тактик контролю органів ВЧК-ОДПУ та їх трансформації, можна наочно продемонструвати, як радянська влада обмежувала права і свободи громадян, порушуючи своє власне законодавство, застосовувала різні види насилля для придушення громадянської непокори, починаючи від силового придушення повстань, репресивних заходів, до створення системи інформаторів, зрештою охопивши нею усе суспільство.

Прагнення радянської влади створити «нову людину» силовими методами – за допомогою репресій, насильницького залучення селян до колгоспів, розкуркулення в контексті даної теми стає очевидним, допоможе зрозуміти протиріччя, закладені в самій системі радянського управління «пропагандистським ідеалом і реальним образом радянської людини».

Саме тому опір селянства колективізації є обов'язковою для вивчення темою в шкільній програмі. Ця тема підкреслює, що навіть у дуже важкій ситуації український народ здатний чинити опір.

Так, на прикладі як масових джерел, таких як відомості про кількість селянських повстань, їхню хронологію, так і окремих прикладів виступів, наприклад Павлоградське повстання (1930 р.) можна пояснити за допомогою хронологічно-порівняльної таблиці, яку можна скласти з учнями разом, яким чином українці реагували на виклики влади щодо порушення їхніх прав і переконатись, що опір безправ'ю не припинявся, і не зважаючи на труднощі, селяни продовжували виявляти стійкість у боротьбі з радянським режимом.

Залучення нових архівних документів та спогадів очевидців дозволяє використовувати на уроці різні методи навчання, зокрема інтерактивні. На сайтах Музею Голодомору (м. Київ) та HREC (Канада) представлені спогади очевидців, які розповідають про різноманітні види спротиву активного і пасивного проти вилучення хліба, примусовому вступу до колгоспу. Можна запропонувати учням провести джерелознавчий аналіз та спробувати самостійно узагальнити, які саме види спротиву використовували українці навіть під час Голодомору.

Також тема спротиву важлива для викладання тем, пов'язаних з історичною травматичною пам'яттю, якою для українців безперечно є Голодомор. Психологи радять: «Це дуже важлива тема, яку потрібно обговорювати з дітьми. Одна з тем, на які складно дивитися й торкатися, дуже багато болю. І це дбайлива робота – розповісти дітям про складне, трагічне, поєднуючи їх нашою оповіддю не з болем, а із силою» [1]. Навіть вікова категорія учнів, що навчається в 10 класі, де вивчається ця тема, є вразливою. На нашу думку, тема спротиву, взаємодопомоги, - має бути ключовою у вивченні історії Голодомору 1932-1933 років у будь-якому віці. Вона допомагає позбавитись почуття безпомічності та виявляти стійкість, прикладом якої є наш народ, що не скорився і продовжував спротив.

Також акцент на темі спротиву допомагає боротись з усталеними хибними судженнями про колективізацію, розкуркулення та особливо Голодомор 1932-1933 років. Вивчаючи з учнями історію спротиву можна побачити, що й після Голодомору українці продовжували протиставитись

колективізації, що була закріплена лише у сталінській конституції декілька років потому, не боялись говорити про голод, звинувачуючи в ньому радянську владу під час сталінських репресій, зрештою, якби голодом можна було зламати українців, навіщо ж тоді знадобились масові репресії 1937-1938 років.

Зважаючи на те, що дана тема є недостатньо дослідженою, не зважаючи на велику кількість виявлених джерел, що знаходяться у відкритому доступі, на нашу думку варто долучати учнів до науково-дослідницької роботи з їх вивчення.

ВИСНОВКИ

Таким чином можна зробити висновки, що повстанський рух селянства проти більшовиків зародився у період національно-визвольної боротьби 1917-1921 років, а спротив колективізації став продовженням цієї боротьби з комуністичним режимом в 1920-30 рр.

Дослідження даної теми набуває особливої актуальності в наш час, коли формується нове бачення шкільної історичної освіти при вивченні теми Голодомору-геноциду 1932-1933 років, як історії не лише невимовних страждань, котрих зазнав український народ, але й шаленого спротиву, боротьби та взаємодопомоги, що дозволили встояти, вижити та відродитись.

На відміну від висвітлення в історіографії повстанських рухів початку 1920-х років, проблематика селянського повстанського руху в радянській та сучасній українській історіографії висвітлена недостатньо та потребує подальшого вивчення. Найбільш вагомими працями є дослідження Васильєва В., Лінн В., Граціози А., Кульчицького С. тощо.

Повстанські рухи були радикальною формою спротиву радянській владі. Перемога радянської влади на початку 1920-х років була не остаточною, її політика викликала невдоволення серед широких верств населення, що виливались в організовані збройні повстання. В цей період особливої активності набув повстанський отаманський рух. Тільки голод 1921-1923 рр. та каральні акції ВЧК змусили повстанців зупинити масові виступи, й отаманський рух пішов на спад.

Так само як радянська влада не припиняла спроб створити «радянську людину» проводячи політику колективізації, так само і селянство не припиняло спротиву. На ці намагання влади селянство відповідало повстаннями, що не припинялись на протязі 1920-х років, але набули особливої інтенсивності під час проведення колективізації.

Основними формами селянського опору були теракти: вбивства, замаху на вбивство, підпали та інше нищення державного майна. Не зважаючи на те,

що селянські повстання були потужними, для їх придушення не використовувалась армія, оскільки влада боялась, що військовослужбовці, переважно селянського походження, перейдуть на сторону повстанців із зброєю в руках.

До повсталих селян застосовувалось силове придушення повстань, а в якості покарання – розстріли та ув'язнення. Але найбільшого поширення набули висилка селян-куркулів за межі України.

Щоб остаточно зламати селянський спротив радянський уряд зрештою вдався до улаштування штучного голоду – Голодомору 1932-1933 років. Голодомор виснажив здатність селян до спротиву, проте не зупинив його. Селяни застосовували нові форми спротиву.

Тема опору селян колективізації є обов'язковою для вивчення в школі. розкриття питання повстанських рухів як спротиву колективізації в контексті теми «Встановлення й утвердження комуністичного тоталітарного режиму в Україні» допоможе учням досягти програмних результатів навчання, зокрема розуміння таких складних та наукомістких понять як «природа комуністичного тоталітарного режиму». Використання інтерактивних методів навчання, зокрема елементів наукового дослідження, роботи з джерелами дозволить учням усвідомити, що навіть у дуже важкій ситуації український народ здатний чинити опір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аби пам'ятали, але не зазнали травми. Як говорити з дітьми про Голодомор. Режим доступу: <https://nus.org.ua/view/aby-pam-yataly-ale-ne-zaznaly-travmy-yak-govoryty-z-ditmy-pro-golodomor/>
2. Андрощук, О.В. Селянський рух на Поділлі в 1917 – квітні 1918 рр. *Історія України: Маловідомі імена, події, факти*. 1999. № 8. С.460-465.
3. Антонов-Овсієнко, В. О. В боротьбі за Радянську Україну / В. О. Антонов- Овсієнко. *Літопис революції*. 1931. № 3 (48). С. 32-146.
4. Балковий П.М. Війна без флангів. Партизансько-повстанська боротьба українського народу проти білогвардійців та інтервентів у 1918-1920 рр. К.: Наукова думка, 1966.
5. Васильєв В., Лінн В. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.). Вінниця, 1997. С. 54–67
6. Васильєв В.Ю. Селянський опір колективізації в Україні (1930-ті рр.). *Історія України. Маловідомі імена, події, факти*. 2005. 31. С. 140-150.
7. Верстюк В.Ф. Перший союз Н. Махна з Радянською владою // *Минуле України: відновлені сторінки*. К.: Наукова думка, 1991.
8. Волковинський В.М. Батько Махно. - Київ: Знання, 1992.- 480с. - (Сер 1 «Час»; №3). - (сер. «Бібліотека журналу «Пам'ятки України» Сер.1 «Українське відродження: історія й сучасність»; №3).
9. Волковинський В. Нестор Махно: звивисті стежки політичного авантюриста // *Український історичний журнал*. 1989. № 7, 9-11; 1990. № 2-10.
10. Ганжа, О.І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927 рр.) Київ: б.в., 2000. 208 с.
11. Гонтар О.В. Деякі питання міжнаціональних відносин в 20-ті роки. *Український історичний журнал*. 1991. № 7.
12. Горбуров Є.Г., Котляр Ю.В., Шитюк М.М. Повстансько-партизанський рух на Півдні України в 1917–1944 рр. Херсон: Олді-плюс, 2003.

13. Гусева С.О., Цобенко М.М. З досвіду розв'язання національного питання на півдні України (1920–1930 рр.). Український історичний журнал. 1991. № 2.
14. Graziosi Andrea. Collectivisation, revoltes paysannes et politiques gouvernementales. *Cahiers du Monde russe*. XXXV (3). juillet–septembre 1994. P. 437–632. Режим доступу: https://www.persee.fr/doc/cmr_1252-6576_1994_num_35_3_2661.
15. Дело членов Центрального Комитета Украинской Партии Социал.-Революционеров Голубовича, Петренко, Лызанивского, Часныка, Ярослава и др.: (Стенографический отчет). Под ред. Д. З. Мануильского и С. С. Дукельского. – Х.: Тип. ВУЧК, 1921. – 429 с.
16. Дубровский, С. Ликвидация григорьевщины (1919) / С. Дубровский // Военно- исторический журнал. – 1941. – №2. – С. 28-41.
17. Історія міст і сіл Української РСР. Херсонська область. Київ: УРЕ АН УРСР, 1972.
18. Історія Української РСР: у 8 тт., 10 кн. Т.5. К.: Наукова думка, 1977; Великий Жовтень і громадянська війна на Україні. Енциклопедичний довідник. К.: Гол. ред. УРЕ, 1987.
19. Історія Української РСР: В 2-х томах. Т.2. К.: Наукова думка, 1967;
20. Історичні науки, 66, 164-167 с.
21. Эйдеман Р.П., Какурин Н.Е. Гражданская война на Украине. Х.: Пролетарий, 1931.
22. Lynne Viola. Peasant rebel under Stalin: Collectivization and the culture of peasant resistance. New York, 1996. Режим доступу: <https://web.pdx.edu/~mev/Russia/Lynne%20Viola%20-%20Peasant%20Rebels%20Under%20Stalin%20Ch.%201.pdf>.
23. Зінченко А.Л. Повстання селянські проти більшовицького режиму 1929–1932 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Povstannia_sel_1929_1932

24. Ісаков, П.Т. (2000). Повстанський антикомуністичний рух на Лівобережній Україні (березень 1919 – листопад 1921 рр.): географія поширення, динаміка кількісних змін, ідеологія. Молода нація, 2000. № 1. С.62–74.
25. Ковальчук М. Симон Петлюра та Нестор Махно: спроба союзу // Пам'ять століть. - № 4, 2003. – С.51-77.
26. Козельський, Б. Шлях зрадництва і авантюр: (Петлюрівське повстанство) / Б. Козельський. – Х.: Державне вид-во України, 1927. – 148 с.
27. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК: В 2-х т. – Т. 1. 1918–1941. – Київ: ПолітвидавУкраїни, 1976. – 1007 с.
28. Кульчицький С.В. Опір селянства суцільній колективізації // Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки. Київ, 2003. С. 366–384
29. Корновенко, С.В. Білий рух Півдня Росії: аграрна політика урядів А. Денікіна, П. Врангеля (1919–1920 рр.). Черкаси: Вид. Чабаненко Ю.А., 2009 - 438 с.
30. Котляр Ю. Селянські повстання на Півдні України 1919 – 1920 р.р. Класифікація та чисельність// Константи – альманах соціальних досліджень. – 1999. - №2. - С. 116 – 118.
31. Котляр Ю.В. Повстансько-партизанський рух українських селян у 1919 – на початку 1920 рр. (на матеріалах Півдня України). Автореф. дис. ... к.і.н. Одеса, 1997
32. Кульчицький С.В. Комуністична доктрина і спроби її реалізації в Радянській Україні у 1919–1920 рр. К.: НАН України, 1992
33. Курас І.Ф. Етнополітологія: запити життя і відповіді вчених // Політика і час. 1992. № 3
34. Лихолат А.В. Розгром націоналістичної контрреволюції на Україні (1917-1922). Київ: Політвидав УРСР, 1955.
35. Ластовський В. Червоні, зелені і жовто-блакитні // Старожитності. 1994. № 7-8.

36. Мовчан О.В. Спротив хлібозаготівлям та пошуки порятунку від голодної смерті. *Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки*. Київ, 2003. С. 538–561.
37. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія. 10-11 клас.
38. Політичний терор і тероризм в Україні. XIX-XX ст. Історичні нариси. К.: Наукова думка, 2002.
39. Подкур Р. Збройний виступ як радикальна форма опору радянській владі в УСРР в 1920-ті — початку 1930-х рр. (за матеріалами ВУЧК-ГПУ). *Історія України: маловідомі імена, події, факти*. 2005. Вип. 31. С. 90-102.
40. Реєнт О.П. Більшовизм і українська революція 1917–1920 рр. К.: НАН України, 1994.
41. Селянський антикомуністичний повстанський рух на Лівобережній Україні в 1919 році: загальна характеристика. *Сіверянський літопис*, 6, 157-163 с.
42. Супруненко М.І. Україна в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни. К.: Політвидав УРСР, 1957.
43. Сталин И. Головокружение от успехов // *Правда*. 1930. № 60. 2 марта.
44. Ткаченко В. Отаманщина // *Віче*. 1992. № 8, 9.
45. Улянич В. Жили-були батьки-отамани, або Чому треба вивчати повстанський рух в Україні // *Голос України*. 1994. 26 березня.
46. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.
47. Центральний державний архів громадських об'єднань України.
48. Шкварець В.П. Повстансько-партизанський рух селянства Півдня України у березні 1919 – січні 1920 року: нові дослідження // *Південна Україна: проблеми історичних досліджень*. Зб. наук. праць. Ч.П. Миколаїв, 1998.

49. Щербатюк В.М. Селянський повстанський рух в Україні 1917–1921 років: українська історіографія. Київ: Наукова думка, 2012 – 335 с.

50. Щербатюк В.М. Селянський повстанський рух в Україні 1917–1921 рр.: висвітлення у документах та матеріалах збірників радянської доби. Філея. Історичні науки, 2009 151 с.

Додаток А

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Біличук Леся Андріївна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі будь-якої діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символики університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

01.09.2021

(дата)

(підпис)

Леся Біличук

(ім'я, прізвище)